Дмитро Безверхній

FEMME FATALE ТА ДРУЖИНИ ЛІХТАРНИКІВ, АБО КОРОТКИЙ ЕКСКУРС У «ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ» ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

У європейській філософсько-естетичній думці вперше запропонував виділяти етнічні, расові чинники художніх характерів як окрему естетичну категорію Гегель. Він зробив висновок, що на неї впливає національна психосвідомість автора, тобто письменника. Дослідникові літератури, вважав Гегель, треба враховувати й таку закономірність художніх образів, як «їх національну і часову самобутність, не упускаючи з виду і суб'єктивну творчу індивідуальність» [1, с. 8].

Подібного погляду дотримувався Іван Франко, стверджуючи, що національну самобутність кожної літератури творять «...її питомий національний характер, її оригінальні прикмети, основні особливості її народного гумору і народного пафосу, властивість її вислову, літературного стилю, поетичної техніки. Тільки той писатель може нині мати якесь значення, хто має і вміє цілій освіченій людськості сказати якесь своє слово в тих питаннях, що ворушать її душею, та заразом сказати те слово в такій формі, яка б найбільше відповідала його національній вдачі» [2].

Науковий ключ до розуміння сутності етнопсихологічної ідентифікації українського народного характеру можна взяти у К. Г. Юнга, застосовуючи його принципи поділу типів на екстравертні та інтровертні. Українська вдача, доводить вчений, має явно виражений інтровертний тип психічної поведінки. «Шляхом ізоляції намагаємося як-небудь позбутися невиносимої дійсності. Ми утікаємо від неї на самоту, чи то у світ власний – внутрішній або її не зауважуємо, або її ідеалізуємо. У всіх тих випадках займаємо супроти неї пасивну поставу» [1, с. 11].

Намагання Франка зрозуміти людську суть пересічного українця, його внутрішні переживання серед буденних клопотів у своєму мікросвіті, та дати характеристику власного бачення того, як поводить себе людина за різних ситуацій, чудово розкривається у його творчому доробку. Часто автора позиціонують як вдалого поета, але саме прозові надбання, що охоплюють більше сотні оповідань, новел та романів є цінним джерелом для змалювання сутності «перехожого». У творах Івана Яковича ми стикаємося з представниками різних верств населення, починаючи від заможних генералів та їх найближчої свити й закінчуючи сторожами чи ліхтарниками львівських вуличок, дружини яких кожного зимового ранку посипають попелом зльоденілі стежки біля Личаківського кладовища чи на Пекарській. Саме заглиблення в ось цю градацію, що сходинками матеріального благополуччя вибудовує різницю між «нами» й «ними», до прикладу, дає можливість збагнути ставлення автора до оточуючого середовища людей.

На тлі широкої типології Франкових жіночих образів вирізняється тип «фатальної жінки», який став особливо популярним й новим у ранньомодерністському дискурсі української літератури, оскільки демонстрував інший бік жіночої природи, естетизував культ жіночого волюнтаризму й індивідуального самовиявлення [3, с. 83].

Проте досі портретній характеристиці фатальної жінки не приділено достатньо уваги. Тип фатальної жінки в І. Франка має свої особливості. «La femme fatale» Франка – жінка у вишуканому або ж простому й елегантному вбранні, освічена, інтелігентна, яка легко може звабити чоловіка не лише чарівною зовнішністю, а й тонким розумом. Головний її поваб – це не розкішна жіночна краса, а зовнішня ефектність, індивідуальність стилю, власний шарм, відверта соціальна спрямованість на особу протилежної статі. Прикладом «тої женщини», не тільки чарівно вродливої, але також залізного, неподатливого характеру та високої інтелігенції є Анеля Ангарович («Для домашнього огнища»), Олімпія Торська («Основи суспільності»), Реґіна («Лель і Полель»), Киценька («Батьківщина»), Маня («Сойчине крило»), Реґіна Твардовська («Перехресні стежки»), пані Міхонська («Не спитавши броду») [3, с. 85].

Феномен «фатальної жінки» полягає перш за все у її еніґматичності та закодованій внутрішній інтризі, яку автор створює навколо образу ще з перших рядків твору (для прикладу, згадаймо першу зустріч з Анелею – «розкішно розвитою брюнеткою з блискучими чорними очима» [5, с. 3]. М. Ковалик зазначає, що в Франка спостерігаємо модернізацію засобів жіночого образотворення у збірці «Зів'яле листя» і творах «Батьківщина», «Сойчине крило», «Перехресні стежки».

Із жіночих образів можна неквапно переходити до образів чоловічих, які й оточують цих жінок. Вони у Франка мужні, й натхненні своєю відвагою (що здебільшого стосується головних героїв прозових творів), горді своєю потугою. Але, з іншого боку, маючи при собі «фатальних жінок», життя їх йде не завжди бажаним руслом. Чоловіки пориваються до створення, повернення, відбудови чи відновлення своїх «ідеальних світів», маленьких кімнатних утопій із затишком і покірно-люблячою femme fatale під боком. Цим самим підкреслюючи дві самозаперечні й водночас самодоповнюючі догми (принципи) суто українського характеру – «у жінки одна дорога, від печі до порога» з одного боку (це показує нотки дискримінації), та «чоловік тримає хату за один вугол, а жінка за три», з іншого (що без жінки чоловіцтво нічогісінько не варте).

Твори Франка не «мужицькі», вони не змальовують ту заштамповану й клішовану простодушність, притаманну творам кінця XIX століття, в котрих «високими» виступають (й то не завжди) лише суто внутрішні переживання. У Франка й довколишня атмосфера «висока», хоч і далека від елітарності, але позбавлена наївної простоти. Це інтелектуальне чтиво, що зрозуміле безумовно всім, але для кожного в різних гранях (від рівня

освіченості).

Список використаних джерел:

1. Абрамова І. Г. До проблеми української ментальності. // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 2. – С. 7–11.
2. Гнатюк М. Проблема психології творчості у науковому осмислені Івана Франка // Франко як текст. – 2010. – С. 69–84.
3. Муранець Т. Портрет фатальної жінки у прозі Івана Франка. // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2013. – Випуск 58. – С. 82–97.
4. Працьовитий В. Мала драматургія Івана Франка. // Українське народознавство. – 2008. – Вип. 70. – С. 193–210.
5. Франко І. Я. Для домашнього огнища. Детективна повість. – Тернопіль : НК-Богдан, 2011. – 200 с.